

FRANCIAHEGY, FRANCIAVÖLGY, FRANCIAPUSZTA

Írta: PALÁSTI LÁSZLÓ

Földrajzi neveink között van néhány olyan helynév, melyben a *Francia* szó szerepel előtagként: *Franciavágás*, *Franciahegy*, *Francia völgy*, *Francia-pusztá*. Előfordul utcanevekben is: *Francia út* (Budapesten), *Francia utca* (Szegeden).

A *Franciavágás* helynév előtagjának keletkezésével HORPÁCSI ILLÉS foglalkozott és ehhez a dunántúli helynévhez fűződő, régóta létező és igen elterjedt hagyománnyal ellentétben az adatok alapján arra az álláspontra helyezkedett, hogy *Franciavágás* jelentése: „XV. század előtti olaszok, azaz franciák művelte erdővágás, erdőirtás” [1].

A *Franciahegy* helynév eredetét INCZEFI GÉZA vizsgálta meg [2]. Magyarozatának a *Franciahegy* névvel jelölt terület egykori tulajdonosára vonatkozó megállapítását illetően az újabb adatok, valamint a francia telepítések adatai bizonyos kiegészítésre adnak lehetőséget. Dolgozatomban elsősorban ezzel a szegedi helynévvel, valamint a *Francia* családnévvel foglalkozom, majd pedig két Nógrád megyei helynévvel (*Francia völgy*, *Francia-pusztá*) és egy, a múlt században rövid időre feltűnt helynévvel (*Franciatelep*), melyeknek eredete — tudomásom szerint — eddig még nem képezte vizsgálat tárgyát.

*Franciahegy*nek, amint ismeretes, a szegedi rókusai temetőtől északnyugati irányban a körtöltésig terjedő dűlőt nevezik. Egykor, mint a neve is mutatja, szőlőhegy volt, ma szántóföld. A szőlőművelés Szegeden igen hosszú, több évszázados múltra tekint vissza. Szőlők telepítése, intenzív szőlőművelés a XVI. században kezdődött Szegeden, amikor a szegedi gazdák a török támadások, a mohácsi vész folytán bekövetkezett körülmények miatt szerémségi szőlőbirtokaikat nem tudták tulajdonukban megtartani.

Az új szőlőtelepek, amint REIZNER írja, „közvetlen a város alatt levő partosabb fekete földeken, a mai Cserepes, Hernyós, Róma, Jericho, Francia, Tarján, Szillér, Kétértköz stb. nevű dűlőkben keletkeztek” [3].

A szőlőművelés a török idők alatt sem szűnt el. A török uralom megszűnését követő évtizedek kiterjedt szőlőműveléséről tanúskodik DE LA CROIX PAITIS 1713-ban készített térképe is, mely a fent említett dűlőkön szőlőskerteket tüntet fel. Ezek, amint REIZNER megemlíti, a Szegedre érkezett idegenekben is a legjobb benyomást keltették és „Szeged egyik nevezetességeként jegyezték fel a »szépen és jól művelt szőlőskerteket«” [4].

Az említett dűlőkön levő szőlőtelepek nagy része a XVIII. század közepe táján egyre jobban pusztulásnak indult, kivéve néhány szőlőhegyet, amelyek

közé tartozott *Franciahegy* is. Amint INCZEFI GÉZA által közölt levéltári adatok tanúsítják, a *Franciahegy* is a múlt században még szintén szőlőművelés alatt állt. Azonban a századfordulót közvetlenül megelőző években már nem szerepel REIZNER által említett azon helyek között, ahol akkor még folyt szőlőművelés [5]. Ennek ellenére szívósan megőrizte nevét. Bár Szeged város legújabb kiadott térképein nem szerepel *Franciahegy* neve, a lakosság körében az ma is használatos.

Ezen helynevünk előtagjának keletkezésével kapcsolatban INCZEFI GÉZA a következőket írja: „A *Francia* előtag szn. Ilyen névre először 1830-ban akadtam a levéltárban, de korábban is megvolt az idézetek szerint. A név ma is ismert Szegeden. A városban több francia eredetű család él ma is, ilyen a *Düpon*, *Chapon*, *Noel* és több más család. Ezek nevük francia írását alapján megőrizték . . . Más esetben már magyaros hangzásúvá lett a francia név. Ilyen a magyaros hangzású *Szemmáry* családnév . . . Gyakori azonban az a szokás is, hogy a telepéseket nem idegen személyneveikön (ezt esetleg csak a hivatalok használják harmadik névként), hanem nemzetük nevével nevezik, mint „*Racz György alias Domianovity*» (1738), »*Josephus Racz al Lévaj*» (1784), »*fran. Rác al. Osztóján*» (1784), »*Tot vagy Dobár János*» (1760 körül) . . . »*frantzia ferentz*» (1830). Ilyen 17.—18. századi telepés lehetett a terület egykori tulajdonosa. Ennek a névnek az emlékét őrzi a mai napig a közeli *Francia utca* is . . .” [6].

A már említett *Franciaavágás* helynév esetében az előtag keletkezéséhez az erdővágás művelőinek francia, vallon származása szolgált alapul. Ugyanis *Franciaavágás* mellett Koppány és Csót között egykor egy *Olaszfalu* nevű helység terült el. Az *olasz* szó régi magyar nyelvi jelentése alapján HORPÁCSI a következőket állapítja meg: „A dunántúli *Olaszfaluk* eszerint valószínűleg francia, vallon települések voltak; minden bizonnyal az volt a *Franciaavágás* mellett jelentkező *Olaszfalu*, valamint a Zirc (Veszprém m.) és Szentgotthárd (Vas m.) mellett feltűnő *Olaszfalu* is” [7]. Minthogy a magyarországi Latinusok legnagyobb része vallon volt, nyilvánvalónak látszik, hogy a *Franciaavágás* mellett egykori *Olaszfalut* is vallon-franciák alapították és nem olaszok.

Ami a *francia* szónak ezen helységek telepeseivel kapcsolatosan történő használatát illeti, erre vonatkozóan HORPÁCSI a következőket írja: „A *francia* melléknév a 'Gallicus' jelentésű *olasz*-t — úgy látszik — a XV—XVI. században kezdte felváltani. Ekkor megeshetett, hogy az Árpád-kori *Olaszfaluk* telepésivel kapcsolatban is egynémely vonatkozásban a *francia* szó kezdett szerepelni. A környék eredeti magyar lakossága ugyanis ismerhette még az *olaszfalusi* telepések franciaországi eredetét, vagy pedig ezek még franciául is beszéltek” [8].

A *Franciahegy* helynév előtagjának keletkezését illetően más volt a helyzet, mint *Franciaavágás* esetében. Semmi esetre sem gondolhatunk arra, hogy a *Franciahegy* egykori tulajdonosa 17.—18. századi francia telepés lehetett és ez a körülmény játszott volna szerepet e helynév előtagjának keletkezésében. Semmi nyoma nincs annak Szeged történetében, hogy a török uralom alól felszabadult városba a XVII. században francia telepések érkeztek volna. A még hosszabb időn át határszéli városnak maradt Szegeden a körülmények nem voltak olyanok, hogy a török megszállástól, háborús eseményektől, elemi csapásoktól olyan sokat szenvedett városban való letelepedésre csábíthattak volna idegeneket. Erre csak akkor került sor, amikor az 1714—16. évi rendkívüli vár-

erődítési munkálatokkal kapcsolatban nagyobb arányú gazdasági fellendülés következett be a város életében. A háromévi várerődítési munkálatok idején Szeged olyan vonzó erejű empóriummá vált, ahová — a kedvező munka — és kereseti lehetőségek hírére — külföldről is érkeztek német, olasz, francia, stb. letelepülők, főként német iparosok [9]. Ettől az időtől kezdve már többször találkozunk francia nevekkel is a fennmaradt iratokban. Előzőleg csak katonák nevei között bukkannak fel francia családnevek, pl. Mortaigne, Houchin, La Place. Megemlítem még, hogy az 1730-as évek elején — amint azt tanácsjegyzőkönyvi adat és a boszorkánypörök két tanújának kijelentése tanúsítja — a szegedi helyőrségben francia katonák is teljesítettek szolgálatot [10].

Franciahegy nevének eredetét bánáti francia telepessel sem lehet összefüggésbe hozni. A török uralom alatt erősen elnéptelenedett Bánátban a telepítés 1718-ban kezdődött meg. A franciák tömeges betelepülése Mária Teréziának 1763-ban kiadott telepítési pátensét követően a század második felében ment végbe. Vannak azonban adatok arról, hogy már a század első felében is voltak franciák a Bánátban, nagyobbrészt hadifoglyok, akiket az osztrák örökösödési háború idején szállítottak a Bánátba [11]. Arra vonatkozóan azonban nincsenek adatok, hogy a Bánátba került franciák közül valaki a XVIII. század első felében Szegedre költözött volna.

Inczeffi idézett dolgozatában a *Franciahegyről* szóló legrégebbi levéltári adat 1754-ből való. Ennél korábbi időből származó adatot Bálint Sándor közöl Szegedi szótárában Szeged város tanácsának 1740. évi június hó 1-i üléséről felvett jegyzőkönyvéből, melyben a következőket olvashatjuk: „Vinea Certa Circumspecti condam Joannis Györý filium ejusdem Pupillum Concernens in Promonthorio vulgo Francia hegy in Vicinitatem a Superiori Joannis Makra, inferiori vero Joannis Bozoký Circumspector: vineae vicinantur vendita est eidem Circumspecto Joanni Makra” [12].

A *Franciahegy* helynév előtagjának eredete a legnagyobb valószínűség szerint a terület egykori tulajdonosának nevével áll összefüggésben. A helynévadásnál gyakori esetek közé tartozott a régebbi időkben is a birtoknak a birtokos nevével való elnevezése. *Franciahegy* esetében is az előtag, amint azt INCZEFFI is megállapítja, személynév, mégpedig népnévből lett családnév. A szóbanforgó helynév előtagjának keletkezéséhez nem a tulajdonosnak a nemzetisége szolgált alapul, hanem a *francia* népnévből lett családnév.

Mielőtt ezen az alapon folytatnám tovább a kérdés vizsgálatát, vegyük előbb szemügyre *Francia* családnévünket.

Családnéveink között több olyan található, melyek népnévekből keletkeztek, mint pl. *Bolgár, Cseh, Görög, Horváth, Lengyel, Németh, Orosz, Tóth*, stb. Ezek közül egyesek már igen korán feltűnnek a magyar családnévek között. A XII–XV. században pl. *Bulgar, Hwruat, Lengen, Thatar, Toth, Olaz, Nemeth* [13].

Más népeknél használatos családnévek körében szintén megtalálhatók a népnévekből lett családnévek. A francia családnévek között ugyancsak nagy számban vannak ilyen családnévek. Idegen eredet emlékéért őrző családnévekként Franciaországban nemcsak népnévek szerepelnek (egyesek több változatban is) mint pl. *Allemand, Baivier, Catalan, Danois, Flamand, Langlais, Lehongre (Hongre, Ogre, esetleg Logre), Lespagnol, Leturc, Litalien*, stb., hanem külföldi országoknak, ezek tartományainak, egykor önálló államiség-

gal rendelkező részeinek neve, sőt külföldi város neve is, pl. *Aragon, Bavière, Catalogne, Dangleterre, Dautriche, Espagne, Hollande, Lintz* [14].

A magyarságot körülvevő népeknél használatos családnevek közül szintén nem hiányoznak a népnevekből keletkezett családnevek. Ilyenek déli szomszédunknál pl. *Bugarski, Bugarinović, Grčić, Mađarević* (Madžarević, középkorban: Ugarčić), *Ruski, Švabić, Vlahović* [15].

A népnevekből keletkezett családnevek annak idején általában a név viselőjének nemzetiségére vonatkozhattak. Ezt mutatják legtöbbször az olyan esetek, amikor a forrásokban az illető személy idegen családneve és a nemzetiségét jelölő melléknév, mely később átveszi a családnév szerepét, „alias”, „vagy”, „másként” szóval összekapcsolva szerepel: 1757: *Bátsik (alias Horváth) István* (Szeged). Nem hagyható azonban figyelmen kívül az, hogy — amint arra a népnevekből lett francia családnevek között is van példa — a személy-, ill. családnévként használatos népnév gúny-, ill. ragadványnévi eredetű, tehát nem a név viselőjének nemzetiségét jelölte. Keletkezése a név első viselőjének valamely testi vagy egyéb tulajdonságával vagy valami más körülménnyel állt összefüggésben. Dauzat névszótárában olvashatjuk, hogy pl. a francia családnevek között a *Turc (Turcq)* inkább gúnynévi eredetű, mintsem származást jelölő családnév, s a *Maure (More)* családnév pedig a barna bőrű egyének ragadványneve volt [16]. A magyar családnevek között is van példa hasonló ragadványnévi használatra. Bárczi említi a következőket: 1327: *nicolai Thatar dicti*; 1358: *Nicolai dicti Kun* [17].

A népnevekből keletkezett családneveknél a névadás az esetek többségében az illetők nemzetisége alapján történt. „De — írja Lőrincze Lajos — nemcsak a fenti esetekben ad a közösség új nevet egyes tagjainak. Névvel jelöli meg azokat is, akiknek a nevét nem ismeri, akik tehát voltaképpen 'névtelemek'. Ez főképpen azokra vonatkozik, akik újonnan lesznek egy közösség tagjaivá: a beköltözöttek. Ezek a legtöbb esetben eredeti nemzetiségük vagy lakóhelyük nevét kapják... Az idegen nevet néha átalakítják (népetimológia), néha le is fordítják, de a legtöbb esetben más nevet kap: *Német, Román, Orosz, Erdéli* stb., vagy pedig a foglalkozása, esetleg más jellemző adottsága alapján kapja a nevét: 1760: 'Tóth alias *Bocskoros János* felföldi boj-tár'...” [18].

A népnevekből alakult családnevekkel kapcsolatosan lássunk néhány példát szegedi vonatkozásban is. A szegedi családnevek között az 1522. évi egyházi tizedlajstromban felsorolt lakosok nevei között a következő népnevekből lett családnevek szerepelnek (zárójelben az előfordulások száma): *Thot(h)* (77), *Kwn* (25), *Therek* (8), *Thathar* (7), *Franch* (3), *Nemet* (Nemwt) (3), *Horwat* (3), *Lengyel* (1), *Magyar* (1). Az utcák között volt *Plathea Thoth* és *Plathea Kwn* is [19]. 1663 és 1739 közötti időben már nagy számban fordulnak elő népnévből alakult családnevek, így pl. a következők (zárójelben a családnév előfordulásának első időpontja és a névváltozatok vannak feltüntetve): *Bosnyák* (1677), *Bunyevacz* (1707), *Cseh* (1674, *Cshe, Cse*), *Dalmata* (1692), *Fránk* (1671, *Franck, Farank*), *Görögh* (1721), *Horvatth* (1699, *Horváth*), *Jász* (1663), *Kozák* (1678), *Kún* (1717), *Lengyel* (1719), *Magyar* (1672), *Nimet* (1716, *Német*), *Olasz* (1667), *Olá* (1672, *Oláh*), *Orosz* (1713), *Polyák* (1684), *Rác* (1667), *Sokacz* (1694), *Spanyol* (1692), *Svéd* (1739), *Szász* (1725), *Szlovák* (1721), *Tatár* (1668), *Tóth* (1663, *Thóth, Thót, Thóot*), *Török* (1663, *Terek*) [20].

Ezek után térjünk rá a *Francia* családnévre. Elsősorban azt kívánom megjegyezni, hogy a *Horváth, Németh, Orosz, Rácz, Tóth* stb. családnevekkel ellentétben a *Francia* családnév, miként az *Olasz* családnév is, nem tartozik az elterjedt családneveink közé. Arra vonatkozólag, hogy a *Francia* családnév mikor keletkezett, nincsenek adataink. A *francia* szó előfordulásával kapcsolatosan HORPÁCSI ILLÉS közli a legrégebb adatot Wathay Ferenc hadnagynak 1602–1605 között írt Emlékiratából, melyben a *francia* és *francúz* szó váltakozva szerepel. HORPÁCSI megállapítja, hogy a „*francia* melléknév a ‚Gallicus‘ jelentésű *olasz*-t — úgy látszik — a XV.—XVI. században kezdte felváltani” [21]. A *Francia* családnév megjelenésével is tehát ettől az időtől kezdve számolhatunk.

A *Francia* családnév, amint említettük, nem tartozik az elterjedt családnevek közé. Ritka családnévként szerepelt a múltban is, amint azt a rendelkezésre álló adatok mutatják. Hiába nézzük át pl. Heves vármegye 1720. évi rengicolaris conscriptioját vagy Borsod vármegye több járásának és magának Miskolc városának 18. század eleji conscriptioit, a bejegyzett nevek között a *Francia* családnévvel nem találkozunk, csak más népnévekből keletkezett családnevekkel, amelyek közül a *Tóth* családnév gyakorisági aránya a legnagyobb.

A *Francia* családnév múltbeli előfordulására vonatkozóan kevés adat található. Ezek alapján jelenleg annyit tudtam megállapítani, hogy e családnév a XVIII. század elején az ország déli, nyugati és északi részén előfordult.

Délen való előfordulására vonatkozóan éppen Szegeden található a legrégebb adat. Egyházi anyakönyvi bejegyzés tanúsága szerint Szegeden 1700 februárjában *Mathias Francia* és *Elisabetha Kakosi* nevű szülőknek leányuk született; ki *Helena* nevet kapott [22]. Mivel az 1663 óta vezetett születési anyakönyvben a *Francia* családnév csak 1700-ban bukkan fel először, nyilvánvalónak látszik, hogy *Mathias Francia* a városnak a török uralom alól 1686-ban történt felszabadulása után érkezhetett Szegedre. A Ferencesrendi esketési és halotti anyakönyvi bejegyzések az 1700 előtti időkre vonatkozóan nem nyújtanak felvilágosítást, mivel ezek 1696-ban, ill. 1711-ben kezdődnek, és ezek is hiányosak.

Francia Mátyás tehát az ország más, a legnagyobb valószínűség szerint északi részéből költözhetett Szegedre. Az ország északi részéből, amint ismeretes, számos betelepülés történt a török uralom alól felszabadult déli területekre. *Francia Mátyás* észak-magyarországi származását látszik megerősíteni az a tény is, hogy az ország északi részén, Nógrád megye egyes községeiben, a 18. század elején voltak olyan lakosok, akik ezt a nevet viselték családnévként. Így 1700 körül *Hugyag* községben *Stephanus Francia* [23], aki később, 1716-ban, *Szécsény* községben tűnik fel mint tehetősebb lakos [24]. Egy másik adatom szerint a *Szécsénnyel* szomszédos *Rimóc* községben *Francia János* és *Percze Katalin* nevű szülőknek 1725-ben fiúgyermekük született, ki *Pál* nevet kapott [25]. *Szécsényben* 1721-ben három olyan újszülöttet anyakönyveztek, kik a *Francia* családnévet viselték: *Francia Erzsébet*, *Francia János* és *Francia Ferenc* [26]. Az 1840. évben a *Szécsénnyel* szomszédos *Varsányban* is élt egy *Francia Ferenc* nevű lakos [27]. Ugyanakkor az 1836. évi *szécsényi háznépi lajstromban* nincs *Francia* nevű lakos. A század elején az *Olasz* családnév létezésére az ország ezen részén három helyen találtam adatot: a *Nógrád megyei Kállóban* (possessio *Kallo*), a *Heves megyei Thúr-*

ban (oppidum Thúr) és a Borsod megyei Lak községben (possessio Lak). E két utóbbi helyen *Olász* alakban szerepel az összeírásokban [28]. Az *Olasz* családnév szegedi előfordulásáról az első adat 1667-ből való, Csanád megyei előfordulásának első adata ennél is régebbi: 1557 [29].

A *Franczia* családnévnek az ország nyugati részén való előfordulására vonatkozóan Nyalka községből származik a legrégebbi adatom. A nyalkai egyházi anyakönyvekben 1733-ban szerepel először a *Franczia* családnév. A név viselője a keresztapaként bejegyzett *Stephanus Franczia* nyalkai lakos volt. Jólal később, 1773-ban, ifjabb és idősebb *Franczia István* nevét találjuk a nyalkai lakosok között [30].

A Zala megyei előfordulásról későbbi adat tanúskodik. Zalaegerszegen legelőször 1839-ben szerepel ez a családnév anyakönyvi bejegyzésekben. 1839. szeptember 24-én született *Franczia György* zalaegerszegi lakos Fáni nevű leánya [31]. *Franczia György* vagy szülei máshonnan költözhetek Zalaegerszegre, mivel ilyen családnévet viselő lakos még nem szerepelt az 1775. évi összeírásban (Conscriptio Oppidi Szala = Egerszegh in Processu Majoris Sedis Kapornak. 1775) [32].

Felmerül a *Franczia* családnév keletkezésének kérdése. Elegendő adatok hiányában ezen a téren csak feltevésekre szorítkozhatunk. Elfogadva HORPÁCSI ILLÉSnek a *francia* szavunkkal kapcsolatos fentebbi feltételezését, a *Franczia* családnév keletkezésével a XV–XVI. századtól kezdve számolhatunk.

Keletkezésének eredetét illetően egyrészt gondolhatunk arra, hogy az Árpád-kori *Olaszfalu* vagy más elnevezésű helységek vallon, francia telepeseinek vagy leszármazottjainak eredete szolgált alapul e családnév keletkezéséhez, amennyiben az említett helységek környékének lakossága vagy az a közösség, amelyben a névadás történt, ismerte ezen telepéseknek származását. Mindenesetre feltűnő, hogy a XVIII. század elején is – Szegedtől eltekintve – az országban olyan területein van nyoma a *Franczia* családnév jelenlétének, ahol „*Olaszfalu*”-k ill. vallon, francia települések voltak. A hagyomány szerint ilyen település volt pl. a Veszprém megyei Bakonygyirót is, ahol – ottani szóhagyomány szerint – „valamikor a törökök előtt francia telepések laktak”, s ezek helyére a törökök által elpusztított községbe később „német telepések jöttek”.

Másrészt gondolhatunk arra is, hogy későbbben letelepedett franciák kapták családnévként nemzetiségük nevét. Franciák jelenlétéről, szórványos letelepedéséről az első, XI–XIII. századi nagyobb tömegű bevándorlást követően is tudunk. Ezek közül a legtöbben mint katonák kerültek az országba. Pápán egy ízben a francia zsoldosok száma, amint azt HORPÁCSI által közölt idézetben olvashatjuk, 1300 volt. Könnyen megtörténhetett, hogy az országban tartózkodó francia katonák közül, amint arra a XVIII. és XIX. században is volt példa, egyesek letelepedtek. Ismeretes az is, hogy a XIX. század első felében francia kertészek telepedtek le az országban [33], akik jelentős szerepet játszottak az őszibarack-termesztés elterjedésében a múlt század első felében. Hasonló szórványos letelepedés a franciák XVIII. századi tömeges bevándorlása előtti időkben is történhetett, és a letelepedett franciákat a nemzetiségük után nevezhették el. A *Franczia* családnév múltbeli és jelenlegi ritka előfordulása a családnév szórványos letelepedéssel való összefüggésére enged következtetni.

Visszatérve a szegedi *Franciahegy* helynév előtagjának keletkezésére, az látszik tehát a legelfogadhatóbb magyarázatnak, hogy ezt a szőlőhegyet valószínű tulajdonosáról, vagy legnagyobb ültetőjéről Francia Mátyásról nevezték el, amint arra később is volt példa. A XVIII. század második felében a város határában levő homokos földeken történt szőlőtelepítések során az „új telepek mindenütt az első vagy pedig a legnagyobb ültetőkről nyerték nevüket. Így keletkezett a Bíró, Kószó, Kraller, Lengyel . . . szőlőhegy” [34].

A *Francia* családnévvel 1700. évi itteni első felbukkanása után a XVIII. század első felében már többször találkozunk a szegedi családnevek között. Az anyakönyvi bejegyzésekben szerepel pl. 1735 január havában Michael Francia, apja: Gregorius Francia, 1748 szeptember havában Jeremias Francia, apja: Josephus Francia, stb. [35]. A XVIII. század második felében a Francia családnév már gyakran fordul elő a belvárosi, különösen pedig az 1778-tól vezetett felsővárosi egyházi anyakönyvekben. A család tagjai közül többen a város Rókus nevű részében is laktak, amint erről az 1805-től vezetett rókusi anyakönyvek tanúskodnak. A rókusi lakosok közé tartozott Gregorius Francia is, akinek neve 1774-ben még a belvárosi anyakönyvben szerepel, 1783-ban és 1787-ben — tehát amikor már a Felsővároson is volt anyakönyvezés — a felsővárosi anyakönyvi bejegyzésekben találkozunk vele, de 1809-ben bekövetkezett halálakor nevét mint rókusi lakosét a rókusi halotti anyakönyvbe vezették be.

A *Francia* család tagjai tehát a város északra eső részén laktak, ahol a *Franciahegy* is fekszik.

A *Francia* családnév ma is élő név Szegeden. A név viselői körében egyébként az a hagyomány járja, hogy a család francia eredetű [36]. Erről azonban a család birtokában semmiféle bizonyíték nincs.

A *Franciahegy* helynévvel kapcsolatosan szólnunk kell még arról, hogy a „Rabokat Itélő Törvény Széknek Jegyzőkönyvé”-ben 1822-ben felbukkan a *Frantzia hely* elnevezés is. Az említett jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk: „Sturm Antal R. Cath. 11. eszt. helybéli születés Börözt Mihály béresse minthogy maga is elvállalná, hogy a Frantzia helyből többször bátorkodott zöldséget lopni, 12. vesszőre ítéltetik . . .” [37]. Kétségtelennek látszik, hogy elírásról van szó. Az említett *Frantzia hely* nem lehetett más, mint *Franciahegy*. A XIX. század első felében Szegeden az egyik temetőt az ott nagy számban eltemetett francia-hadifoglyokról *Francia Temető*-nek is nevezték. A fennmaradt levéltári anyagban semmi nyoma sincs annak, hogy a szegedi helynevek között 1822 előtt és után *Franciahegy*-en és *Francia Temető*-n kívül *Frantzia hely* is lett volna.

Érdemes még azt is megemlíteni, hogy a bánáti és bácskai szerb családnevek között a magyar Francia családnév szerb megfelelője szintén előfordul a főnévi *Francuz* és a melléknévi *Francuski* alakban. Így Kikindán 1796-ban: Васа Француз, Деспот Француз, Пaja Француз, Арса Француз, Митар Француски, Ива Француски, Сима Француз, Бука Француз; 1908-ban Ókeresztúron (= Krstur): Француз из Кикинде, a régebbi lakosok jegyzékében pedig Француски [38]. A *Francuz* és *Francuski* családnevekre vonatkozóan Szegeden is található adat a múlt századból. A szegedi áll. realiskolában 1885-ben tett érettségi vizsgálatot Francuz Simon, aki Zsablyán (= Žabalj) született 1863. augusztus 29-én [39]. Az 1898/99. tanévben pedig Francuszki János

nevét találjuk az iparos tanulók anyakönyvében, aki a torontálmegyei Rácz-Keresztúron (= Ökeresztúr = Krstur) született és szerb anyanyelvű volt [40].

A *Francuz* és *Francuski* családnevek keletkezése minden valószínűség szerint olyan francia nemzetiségű személyekre vezethető vissza, akik a XVIII. században érkeztek a Bánátba hadifogolyként vagy telepesként és szerb nyelvű közösségekben telepedtek le. A névadás velük kapcsolatosan a szerb nyelvű közösségekben is a már említett módon történhetett. Az a kísérletem, hogy a két alakban előforduló szerb családnév eredetére vonatkozóan jugoszláv forrásból közelebbi adatokat szerezzek, eredménytelen maradt, mivel a régebbi időkből származó források nem tartalmaznak elegendő adatokat. Így csak annyit sikerült megtudnom, hogy a *Francuz* és *Francuski* nevek ma is élő családnevek [41].

Nem sikerült közelebbit megtudni a források hiánya, illetőleg elégtelensége miatt a *Francia* családnévnek a bánáti és bácskai magyar családnevek között történt megjelenésére vonatkozóan sem. Így pl. Temerinben, ahol ma is él néhány, *Francia* nevet viselő család, csak annyi állapítható meg, hogy a *Francia* családnév 1826-ban már szerepel az ottani családnevek között. Abban az évben született Francia Pál és Maksa Verona temerini lakosok Katalin nevű leánya. A szülők származási helye azonban már nem állapítható meg, mivel az anyakönyvek és forrásként számba jöhető egyéb iratok nincsenek meg [42].

Ami a szegedi *Francia utca* elnevezésének kérdését illeti, elsősorban arra kell rámutatni, hogy ilyen nevű utca az 1879. évi árvíz előtt nem létezett Szegeden, amint azt az árvíz előtti Szeged utcáinak névsoros jegyzéke is tanúsítja [43]. A *Francia utca* egyike volt azon új utcáknak, melyeket a Kossuth Lajos sugárút és a Franciahegyi szőlők között létesítettek. Az árvíz után az utcák elnevezésére 1880-ban bizottságot alakítottak, amely — amint azt Szeged város 1880. évi július 14-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyvében olvashatjuk — „a város új utcái s terei elnevezését javaslatilag kimunkálta s az utcák új nevei a bemutatott két térképre bejegyeztettek, valamint az új utcza nevek-ből betűsoros s kerületenkénti jegyzékek készültek, s megemlíti, hogy az eljáró bizottság vezér elve az volt, hogy ahol az utcza nem változott, s a régi név kifogás alá nem eshetett, ott az ez úttal is meghagyatott, ellenben az új utcák a hazai és helyi történelemből vett kitűnőségek, a szomszédos vidékek, s a város szerencsétlen sorsa iránt részvétet tanúsított nemzetek fővárosai, valamint több történelmi esemény emlékére neveztek el”. Sajnálatos tény, hogy a bizottság javaslata és annak mellékletei a korabeli iratok közül hiányoznak, s így nem állapítható meg, hogy a *Francia utca* elnevezésénél mi vezette a bizottságot: a franciák iránti rokonszenv-e — mivel akkor volt a francia-magyar barátság aranykora — vagy a franciák nagyfokú áldozatkészségéért érzett hála további kifejezése azzal, hogy a *Párizsi körút* elnevezésén kívül még egy utcanév őrizze a francia nép Szeged iránt tanúsított részvéteinek emlékét. De az is lehetséges, hogy a Franciahegynek közvetlen közelsége adta azt a gondolatot a bizottságnak, hogy ezt az új utcát *Francia utcának* nevezzék el.

A *Francia* családnév nemcsak a *Franciahegy* helynévben szerepel előtagként, hanem *Franciapuszta* és *Franciaavölgy* helynevekben is. Ezeket a Pesty Frigyes-féle helységnévtár, valamint az Országos Közs. Törzskönyvbizottság kiadásában 1906-ban megjelent Nógrád vm. községei és egyéb lakott helyei hivatalos neveinek jegyzéke c. kiadvány még nem említi.

*Franciapuszt*a a Helységnévtárban csak 1952 óta szerepel mint a Nógrád megyei Szécsény községhez tartozó külterületi lakott hely. Szécsénytől délnyugatra fekszik egy eléggé hosszú völgy északi végénél. Ezt a völgyet ma is Franciavölgynek nevezik. A völgy átnyúlik a közeli Varsány község határába.

E két helynév előtagjának keletkezése a szegedi Franciahegyével azonos módon történt. Miként Szegeden, úgy Szécsényben és környékén a XVIII. század első felében szintén találkozunk a *Francia* családnévvel. E név viselője, amint azt már előzőleg említettem, 1700 körül Hugyag községben, majd 1716-ban Szécsényben Stephanus Francia, 1725-ben Rimóczi községben Francia János. Szécsényben 1721-ben született gyermekek között, amint azt már előzőleg szintén megemlítettem, hárman is voltak, kiknek családnéve *Francia* volt: Francia Erzsébet, Francia János és Francia Ferenc. Azt is említettem már, hogy Stephanus Francia Szécsény módosabb lakosai közé tartozott. Varsányban ma is élnek *Francia* családnévet viselő lakosok, kiknek elődei valamikor a legmódosabb gazdák voltak.

Az a terület, ahol *Franciavölgy*, ill. *Franciapuszt*a fekszik, a múlt században — mielőtt még Felsenburg nevű személy megvette volna — egy *Francia* nevű birtokos kezében volt. Innen ered a szóbanforgó völgy és pusztá elnevezése [44]. Ez a két helynév is a használatban megszilárdult és mint megszokott helynevek öröklődés útján fennmaradtak.

Az előtag keletkezését illetően egészen más a helyzet a *Francziatele*p helynév esetében. Ez a helynév elég későn, csak a múlt század vége felé tűnt fel a régi Magyarország helynevei között. Az 1882. évi Helységnévtár még nem tesz említést róla. A későbbi kiadásokban *Francziatele*p meglehetősen rövid ideig szerepel. Az 1902. évi Helységnévtár már nem tünteti fel.

A Helységnévtár múlt század-végi kiadásában először telepként, majd pedig pusztaként feltüntetett *Francziatele*p az Arad megyei Bokszeg (= Bocsig, Románia) községhez tartozott. Ezen rövid életű helynév keletkezése nincs semmiféle összefüggésben a bánáti francia telepítésekkel. Az elnevezés eredete a következő: a bokszei nagy uradalmat a múlt század második felében akkori tulajdonosai eladták Karagyorgyevics Sándor hercegnek, Szerbia volt fejedelmének, aki éveken át bokszei kastélyában élt. Amikor Karagyorgyevics Temesvárra költözött, bokszei uradalmát eladta, és azt az egyik verzió szerint egy francia társaság, egy másik verzió szerint Anatole Sessevale, francia márki vette meg. Az uradalom 1898-ban már nem volt francia tulajdonos kezében, miután azt Sessevale márki előzőleg eladta [45].

Ez a helynév nem bizonyult szívósnak. A birtok eladását, majd annak részekre való forgácsolódását elég rövid idő múlva követte a *Francziatele*p helynév eltűnése, a Helységnévtárból való kimaradása.

A *Francia* előtagú helyneveink közül *Franciahegy*, *Franciavölgy* és *Franciapuszt*a esetében az előtag tehát családnév, mégpedig a nemzetiséget jelölő *francia* közsőből keletkezett családnév. Ez a múltban is ritkán előforduló családnév az említett három helynévben az ezek által jelölt terület, ill. birtok egykori tulajdonosának nevéből való elnevezés eredményeként jelent meg. A *Franciavágás* helynévben, valamint a múlt század utolsó negyedében rövid időre feltűnt *Francziatele*p helynévben az előtag a nemzetiséget jelölő *francia* közső jelzői szerepben, melynek előtagként való megjelenése e két helynévben az általuk jelölt terület, ill. birtok egykori francia művelőinek, ill. tulajdonosainak vagy tulajdonosának francia nemzetiségéről való elnevezés eredménye.

JEGYZETEK

- [1] HORPÁCSI ILLÉS, Huszárokelő, Franciavágás. MNy. LI, 63.
- [2] INCZEFI GÉZA, A szegedi táj földrajzi neveiből. Szegedi Ped. Főisk. Évk. 1957. I, 58—59.
- [3] REIZNER JÁNOS, Szeged története. Szeged, 1900. III. 441.
- [4] Uo. 443. (JOH. JEHMAN, Reise von Preszburg nach Hermanstadt. Leipzig, 1785. 126—128).
- [5] Uo. 443.
- [6] INCZEFI i. m. Szegedi Ped. Főisk. Évk. 1957. I, 59.
- [7] HORPÁCSI i. m. MNy. LI, 66.
- [8] Uo. 64.
- [9] REIZNER: i. m. I. 239, 330.
- [10] PALÁSTI LÁSZLÓ, Francia családnevek Szegeden a XVIII. században. Szegedi Ped. Főisk. Évk. 1959. I, 43.
- [11] PALÁSTI LÁSZLÓ, Franciák és a francia nyelv a Bánátban a XVIII. és XIX. században. Szegedi Ped. Főisk. Évk. 1960. I, 156.
- [12] BÁLINT SÁNDOR, Szegedi szótár. I—II. Budapest, 1957. Lásd az I. kötetben *Franciabegy* címszó alatt; Prothocollum Liberae Regiaeque Civitatis Szegedi: ab anno 1730 usque ad Annu: 1741. 496 (Szegedi Állami Levéltárban).
- [13] BÁRCZI GÉZA, A magyar szókincs eredete. Budapest, 1958. 135, 139—140.
- [14] A felsorolt francia családneveket lásd ALBERT DAUZAT, Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France (Paris, 1951.).
- [15] PENAVIN OLGA (Novi Sad) levélbéli közlése.
- [16] DAUZAT idézett művében *Turc* címszónál és Introduction X.
- [17] BÁRCZI i. m. 138—139.
- [18] LÓRINCZE LAJOS, Szempontok és adatok személyneveink újkori történetéhez. Debrecen, 1952. 7.
- [19] REIZNER: i. m. IV. 97—128.
- [20] A felsorolt családneveket lásd a szegedi alsóvárosi Ferencesrendi anyakönyvben (Szegedi Állami Levéltárban) és a szegedi belvárosi r. kat. plébániahivatal anyakönyveiben:
- [21] HORPÁCSI id. tanulmánya. MNy. LI, 64.
- [22] Szegedi Állami Levéltár, A szegedi alsóvárosi Ferencesrendi anyakönyv (születési rész). A bejegyzés ideje: 1700. február 21.
- [23] Pest és Nógrád m. Állami Levéltára, Dicalis összeírások, 44. „Circiter ad Annum 1700”.
- [24] Uo. Conscriptioes Dicarum in Processu Szecseniensi peractarum Anno 1716., Conscriptio Dicarum Processus Szecseniensis In Anno 1716 facta.
- [25] A rimóci r. kat. plébániahivatal levélbéli közlése.
- [26] A szécsényi r. kat. plébániahivatal levélbéli közlése.
- [27] Pest és Nógrád m. Állami Levéltára, Háznépi Lajstrom. 1840. Varsány.
- [28] Pest és Nógrád m. Állami Levéltára, Conscriptioes Dicarum in Processu Szecseniensi peractarum Anno 1716.; Egri Állami Levéltár, Heves vármegye 1720. évi regnicolaris conscriptiója. Összeírások 555.; Miskolci Állami Levéltár, Conscriptio Processus Szendrőiensis. 1713. (P. A. III. I. 507.)
- [29] DR. BOROVSKY SAMU, Csanád vármegye története 1715-ig. II. 343.
- [30] Győri Állami Levéltár, Conscriptio possessionis Nyalka cum promonthorio. 1773—74.
- [31] A zalaegerszegi r. kat. plébániahivatal levélbéli közlése.
- [32] Zalaegerszegi Állami Levéltárban.
- [33] MOHÁCSY MÁTYÁS, Őszibaracktermesztés 2. Budapest, 1954.
- [34] REIZNER: i. m. III. 443.
- [35] Szegedi belvárosi r. kat. plébániahivatal, Lib. III. baptisatorum.
- [36] A szegedi születésű Francia János és a szegvári születésű Francia János szegedi lakosok szóbeli közlése.
- [37] Szegedi Állami Levéltár, Rabokat Ítéldő Törvény Széknek Jegyzőkönyve. 1822. 354. folyószám.
- [38] Д-р Душан Ј. Поповић, Срби у Банату до краја осамнаестог века. Београд, 1955. 318, 322—323, 329.
- [39] Szegedi Állami Levéltár, a Szegedi áll. reáliskolában érettségi vizsgálatot tett tanulók anyakönyve. 1885.
- [40] Szegedi Állami Levéltár, az iparos tanulók anyakönyve. 1898/99.
- [41] PENAVIN OLGA (Novi Sad) és a velika kikindai szerb pravoszláv plébánia levélbéli közlése.
- [42] HORVÁTH MÁRIA (Temerin) levélbéli közlése.

[43] Szegedi Állami Levéltár, 7703/1879. sz. a. iktatott iratok között.

[44] TRAUTH JÁNOS szécsényi lakos levélbeli közlése.

[45] DR. SZENTKLÁRAY JENŐ, A csanád-egyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898. I. 472; DR. GAÁL JENŐ, Arad vármegye és Arad szab. királyi város közgazdasági, közigazgatási és közművelődési állapotának leírása. Arad, 1898. 173 (Arad vármegye és Arad szab. királyi város monográfiája. III. k. első rész).

«FRANCIAHEGY, FRANCIÁVÖLGY, FRANCIAPUSZTA»

Л. ПАЛАШТИ

Среди географических названий кроме Franciavágás имеется ещё несколько названий местности, в которых слово Francia является первой частью географических названий Franciahegy, Franciavölgy, Franciapusztá. В этих названиях местности слово Francia-фамилия, образованная от имени нарицательного, обозначающего принадлежность к нации. В трёх данных названиях оно указывает на владельца, от фамилии которого были названы указанные местности.

Но в названии Franciatelep слово Francia не является фамилией, а именем нарицательным в роли определения и указывает на принадлежность к французской нации владельца.

„FRANCIAHEGY, FRANCIÁVÖLGY, FRANCIAPUSZTA”

Von

L. PALÁSTI

Unter unseren geographischen Namen gibt es ausser dem Ortsnamen Franciavágás noch einige zusammengesetzte Ortsnamen, in denen als Bestimmungswort das Wort Francia (französisch) vorkommt. In diesen Ortsnamen ist das Bestimmungswort Francia ein Familienname, u. zw. aus einem die Nationalität bezeichnenden Gattungsnamen entstandener Familienname, der in den drei Ortsnamen infolge der Benennung des betreffenden Gebietes bzw. Gutes nach dem einstmaligen Eigentümer erscheint. Der im letzten Viertel des vorigen Jahrhunderts für kurze Zeit auftauchende Ortsname Franciatelep enthält das Bestimmungswort Francia als ein die Nationalität bezeichnendes Gemeinwort, u. zw. als Attribut, als Ergebnis der Benennung des so bezeichneten Gebietes nach der Nationalität des Eigentümers.